

TAKÁCS LEVENTE

CORIOLANUS

Gnaeus Marcius Coriolanus, a fennhéjázó, polgártársaival együttműködni képtelen háborús hős, a száműzöttként hazáját megtámadó római olyan alakja a római történeti hagyománynak, aki világszerte ismert William Shakespeare drámájából. Coriolanus alakját és tetteit persze nem Shakespeare írói leleménye alkotta, ő is ókori forrásokból merítette adatait. Elsősorban Plutarkhosz művéből, aki a reneszánsz idején – latin fordításoknak is köszönhetően – rendkívül népszerű szerző volt. Coriolanus történetét azonban nemcsak Plutarkhosz hagyományozta az utókorra *Párhuzamos életrajzok* című munkájában, hanem a történetíró Titus Livius és Dionüsziosz Halikarnasszeusz is megörökítette.

Livius (Kr. e. 59–Kr. u. 17) Augustus császár kortársaként alkotta meg hazája, Róma történetét. Monumentális műve egykor 142 könyvből állt, amelyek közül a második tárgyalta a római köztársaság kezdeti időszakát. A könyv a királyok elűzése utáni évek eseményeit mutatja be, amelyekben nagy szerepet kap a patriciusok és plebeiusok viszálya. A görög nyelven alkotó s római kollégájához képest kissé szószátyár Dionüsziosz Halikarnasszeusz (kb. Kr. e. 60–Kr. u. 7) a mai Törökország területéről származott. Rómába kerülve megírta *Római régiségek* című munkáját.

Plutarkhosz (Kr. u. 46–125) legismertebb munkájában kiemelkedő görög és római államférfiak, hadvezérek biográfiáját állítja párba, mutatja be párhuzamosan. Olykor az életrajzok után értékelő összevetést is tesz. Coriolanus és görög párja, Alkibiadész összehasonlításában egyértelműen Alkibiadésznek kedvez, csupán az anyagiakkal szemben tanúsított önmérséklet pálmáját ítéli a rómainak. A három elbeszélés között műfaji (történetírás, életrajz) és nyelvi (latin, görög) okokból apróbb eltérések találhatók, de a

történetfűzés fő elemei és fordulópontjai megegyeznek.

GYŐZŐBŐL SZÁMÚZOTT

Livius alapján Spurius Cassius és Postumius Cominius consuli évében (493) az egyik előkelő római ifjú, Gnaeus Marcus egy Corioli nevű volscus város ostroma közben hőstettet hajtott végre, amivel hozzásegítette a római hadsereget a város elfoglalásához és a fenyegető ellenség legyőzéséhez. A város nevéből kapta a Coriolanus cognomen (melléknevet). A következő évben, amikor gabonahiány és éhínség lépett fel, amelyet a senatus külföldről behozott gabonával kívánt enyhíteni, az ünnepelt hős annak érdekében lépett fel, hogy ezt a gabonát ne nyomott áron adják a népnek, vagy ha mégis, akkor ezt kössék a néptribunusok jogainak korlátozásához.

A javaslattal kapcsolatos felháborodás és elkeseredett vita majdnem tettelegességig fajult, s a néptribunusok bíróság elé idézték Coriolanust. Mivel nem jelent meg a tárgyaláson, távollétében száműzték. Coriolanus az általa legyőzött volscusokhoz, Róma ádáz ellenségeihez menekült, ahol Attius Tullius vette pártfogásába, s együtt terveztek hadjáratot Róma ellen. Egykori hazája ellen maga Coriolanus vezette a volscus sereget. Az új fővezérrel a volscusok sorra aratták a sikereket, s már Róma városa előtt ütöttek táborot. A városban fejtelenség, széthúzás és pánik uralkodott. A fegyverekben nem bízó rómaiak előbb senatusi, majd papi küldöttséget menesztettek Coriolanus táborába. Amidőn egyik sem jár sikerrel, az asszonyok vették át a kezdeményezést. Coriolanus anyja (Veturia) és felesége (Volumnia) vezetésével római asszonyok könyörgő menete indult az ellenség táborába.

Az asszonyok rimánkodása – anya és fia párbeszéde – végül megmentette Rómát. Coriolanus elvezette a volscus sereget Róma alól. További sorsát illetően – legalábbis Livius tudósítása szerint – megoszlott a hagyomány. Egyesek szerint a volscusok felháborodásukban megölték Coriolanust, Róma első történetírója, Fabius Pictor viszont úgy tudta, hogy magas kort ért meg a száműzetésben, s gyakran kesergett saját helyzetén.

Összeállításunkban minden – másként nem jelzett – évszám Kr. e. értendő

A PATRICIUSOK

A latin atyák (*patres*) szóval összefüggő kifejezés eredetileg a korai római társadalom kiváltságos helyzetben lévő nemzetség- vagy családfőire utalt, akiknek megbecsültségét arra vezették vissza, hogy ők, illetve őseik voltak a Romulus által létrehozott senatus tagjai. Leszármazottaik örökölték elődeik rangját, presztízsét. Történetileg nagyjából a Kr. e. 5. század utolsó harmadára alakult ki azoknak a családoknak a köre, amelyeket patriciusoknak tekintettek. Ide tartoztak a Claudius, Iulius, Fabius, Cornelius, Sergius stb. nemzetségek tagjai. A politikai irányítás kizárólagos jogát azonban az 5. és 4. század folyamán elveszítették, s előjogaik a Kr. e. 1. századra csak bizonyos vallási feladatok ellátására korlátozódtak.

A TÖRTÉNELMI HAGYOMÁNY KIALAKULÁSA

Akármelyik ókori szerző forogtása kapcsán felmerülhet a kérdés: honnan tudták mindezt négy-ötszáz év távlatából? Milyen forrásokra támaszkodva írhatta meg Livius vagy bármelyik görög kollegája Coriolanus történetét? Még a Liviusnál emlegetett Fabius Pictort is legalább harmadfél évszázad választotta el az események hagyományos időpontjától. Nem véletlen, hogy a 20. század elején egy neves ókortudós, Otto Hirschfeld szerint Coriolanust mondáktól körülszótt tendenciózus hamisításokkal készült epizódok mutatják be. Pedig Coriolanus története olyan eseményekhez kapcsolódik, amelyek vélhetően nem nélkülözik a történeti hitelesség valamilyen fokát.

A patriciusok hatalmával szemben folytatott harcuk során a plebeiusok kivonultak a Szent hegyre, s csak a bölcs öreg, Menenius Agrippa békítő szónoklata, meséje után tértek vissza Rómába.

Ennek ára egy új tisztség bevezetése volt. 494-ben létrehozták a néptribunusi tisztséget, amely plebeius érdekvédelmi szervből a köztársasági berendezkedés meghatározó intézményévé vált az idők folyamán. Kr. e. 493-ban zajlott a Regillus-tavi csata, amelynek következménye lett a latinokkal való kiegyezés. Igaz, ennek tartalmát másként láttatja a római történetírás és a modern történettudomány. Előbbi a római hegemonia elismerését és fenntartását látja benne, ami azután egész Itáliára kiterjed.

A történeti hagyomány Coriolanus hadjáratát 488-ra teszi, egy olyan időszakra, amikor Róma a közvetlen szomszédaival, az etruszokkal, volscusokkal és aequusokkal vívott állandó háborúkat. Ezeket inkább csatározásoknak, rabló portyáknak lehet elképzelni a bennük részt vevők csekély száma, a cselekmények intenzitása és időtartama alapján. Általánosságban e harcok emléke hitelesnek tekinthető, még ha egyes események – például a Coriolanus-féle vállalkozás – nem is vagy

A IUNIUSOK

A köztársaság alapítója a királyi családdal is rokonságban álló L. Iunius Brutus volt. A köztársaság első évében ő töltötte be az egyik consuli pozíciót, vagyis egy olyan tisztséget látott el, amely ebben az időben – a hagyomány szerint – a patriciusok monopóliuma volt. Ennek ellenére a 4. század közepén feltűnő Iunius Brutusok plebeiusok voltak. 195-ben például néptribunusi tisztséget is betöltött a család egyik tagja. Legismertebb képviselőjük az az M. Iunius Brutus, aki Caesar gyilkosaként tett szert hírnévre. A plebeius származás különös módon került vissza a hagyományba. Liviusnál Coriolanus ellen egy néptribunus (Sicinius) lép fel, miközben Dionüsziosznál és Plutarkhosznál kettő: Sicinius és Brutus. Ezt a hagyományt veszi alapul Shakespeare is. A Iunius Brutusok plebeius származása közvetlenül így hatott vissza a történeti hagyományra. Az első consul Brutus (patricius) és a néptribunus Brutus (plebeius) ugyanúgy a római múltteremtés termékei, csak más-más utakon kerültek be a ránk maradt narratívákba.

VALERIA

Cherchez la femme, vagyis keresd a nőt! Nem kell sokáig keresgélni, ha Róma korai történetét olvasgatja az ember. A királyok elűzését Lucretia megbecstelenítése, a decemvirek bukását a Verginia iránti bűnös vágy idézi elő. Rómát először a sabin nők, majd Coriolanus anyja és felesége mentik meg. Ez utóbbi történetben azonban szerepet kap egy bizonyos Valeria, a köztársaság egyik megteremtőjének, Publicolának a nővére. Plutarkhosznál az ő felszólítására indul el az asszonyok könyörgő menete Coriolanushoz. A római vallástörténet egyik neves kutatója, Thomas Köves-Zulauf ezt az elemet, vagyis Valeria szerepeltetését egy olyan sorozat részének tartja, amelyben rendre Valeria nevű nőalakok jelennek meg Róma megmentőiként. Ennek magyarázatát abban leli fel, hogy Róma titkos védőistennőjének a neve volt eredetileg Valeria. (A női nevekkel kapcsolatosan sem egyértelmű a hagyomány. Plutarkhosznál ugyanis Volumnia az anyja, Vergilia a feleség.)

nem is úgy történtek meg, ahogy forrásaink bemutatják.

Coriolanus története a római történelmi hagyománynak ahhoz a rétegéhez tartozik, amelynél a történelmi hitelenség kérdését csak nagyon óvatosan lehet felvetni. Sokkal érdekesebb a Coriolanus-sztori formálódásának mikéntje, a történelmi hagyomány kialakulásának folyamata. Ez pedig jól megragadható a történet egyes elemeiben.

Gnaeus Marcius Coriolanus a patriciusok érdekeinek harcos képviselője. Ennek megfelelően gögös és fennhőző. A Marcius nemzetségnév azonban a történetileg megfogható időkben egy plebeiusnemzetség neve volt. A Marcius nemzetség két ága, a Rutilusok és a Censorinusok futottak be jelentősebb politikai karriert. Előbbiek a 4. században, utóbbiak a 2. századtól kezdve. Gaius Marcius Rutilust az első plebeius dictatorként (356) tartja számon a történelem, míg egy bizonyos Gnaeus Marcius Censorinus 122-ben a néptribunusi tisztséget töltötte be, amely mindvégig el volt zárva a patriciusok elől.

A politikai pályafutásukat megkezdő nemzetségeknek jól jött egy-egy legendás ős Róma múltjából. A samnis eredetű Pontiusok minden bizonnyal sokat emlegették Pontius Cominiust, aki Róma gall ostromakor (Kr. e. 390–387) a gallokat kijátszva közvetített üzeneteket a római felmentő hadsereg és az ostromlott rómaiak között.

A szomszéd népekkel folytatott csepepaték, háborúskodások során a rómaiak vélhetően nem voltak olyan egyértelműen és mindig sikeresek, mint ahogyan azt a történetírásuk később beállította. A sikertelen vállalkozások egy részét nemzetségi hőskölte-

ménnyé formálta a római hagyomány, mint a Fabiusok tragikusan végződő vállalkozását Veii ellen. Vagy éppen ezzel magyarázta, hogy az ellenség csak úgy arathatott diadalt a rómaiakon, ha egy római vezetése alatt állt. Erre lett példa Coriolanus.

A MŰLT HÉZAGAINAK KITÖLTÉSE

Coriolanus olyan hős, aki a háborúban kiemelkedő tetteket hajt végre, de a békében, a polgári közéletben nem találja a helyét, konfliktusokat gerjeszt, amelyek eredményeképpen büntetés vár rá. Nem ő az egyetlen ilyen figura a korai Róma történetében. Róma és anyavárosa, Alba Longa viszályát párvialdal dönti el, amelynek hőse, egy Horatius, hazatérve megöli lánytestvérét, és ezért kénytelen bíróság elé állni. A Róma fellegvárát a galloktól megmentő M. Manlius Capitolinus később felforgatásra, államcsínyre készül, ami miatt kivégzik. Kisebb mértékben ugyanez a motívum figyelhető meg Róma második megalapítója, Camillus alakjában is. Coriolanus történetének megformálásához volt tehát egy vezérmotívum, amelyet beillesztve a patricius–plebeius küzdelmek sodrába máris készen állt a történet magja.

Bizonyos elemek, motívumok a rómaiak számára jól ismert görög történetírásból kerültek át a korai Rómáról szóló elbeszélésekbe, némileg adaptálva. A háborúban sikeres, de otthon sikertelen hős alakjára is megvoltak a görög példák: Themisztoklész és Alkibiadész. Előbbi Camillus, utóbbi Coriolanus párja lett Plutarkhosznál.

A helyzet azért ennél valamivel bonyolultabb. Plutarkhosznál a volscusok népgyűlést tartanak, hogy elszámoltassák Coriolanust a visszavonulásról. A gyűlésen zsarnokságra törés vádjával meggyilkolják. Livius ezzel szemben két verzióról is tudósít, amelyekből az egyik voltaképpen megfeleltethető a plutarkhoszinak. A másik, mely szerint Coriolanus késő öregkoráig megkeseredetten élt a száműzetésben, nem Alkibiadész életével párhuzamos, hanem inkább Themisztoklészével. Ő ugyanis szülőhazája ellenségénél talált menedéket, majd hosszú ideig élt ott száműzetésben. Alkibiadészt befogadói gyilkolják meg, Themisztoklész viszont öngyilkos lesz, nehogy hazája ellen kelljen fegyvert fognia. A római történetírók a görög történetírás ismert motívumait, fordulatait alkotó módon használták fel saját – jóval kevésbé ismert, néha egyenesen homályos – múltjuk hézagainak kitöltésére, a száraz krónikák kiegészítésére és dramatizált feldíszítésére.

A drámai helyzetet megteremtő és fokozó elem volt a nők szerepeltetése. Már a város alapításakor a szabin nők azok, akik Romulus feleségének (Hersilia) vezetésével megakadályozzák apáik és férjeik csatáját. Az ellenséges hadsorok közé vonulva kényszerítik kibékülésre a feleket, megmentve ezzel Rómát. Ugyanez ismétlődik Coriolanus esetében. Amikor a férfiak sikertelenek, jönnek a nők. Helyesebben mennek, mégpedig Coriolanus táborába. Veturia, az anyja és Volumnia, a feleség vezeti őket, hogy ismét megmentseék Rómát. A sikeres akcióért a férfi-Róma is hálás: megépítik és felszentelik Fortuna Muliebris (az asszonyi szerencse / a nők szerencséje) templomát.

Nemzetségi-családi hagyományok, a rómaiak későbbi legyőzhetetlenségének visszavetítése, templomok alapítási mondái, görögöktől vett motívumok és a nők szerepeltetése azok az elemek, amelyek nemcsak Coriolanus történetében érhetők tetten, hanem Róma egész korai történetének narratívájában is. A római történetírók ezekből gyúrták össze azokat az elbeszéléseket, amelyekkel kitöltötték a királyság és a korai köztársaság időszakára vonatkozó gyér információik hézagait. Így válhatott Coriolanus is a római történelem egyik ellentmondásos hőségévé, ha nem is feltétlenül hiteles, de mindenképpen nagy világirodalmi karriert megélt alakjává. ♦